

Svetová ekonomika

Chápeme a skúmame ju ako **globálny socio-ekonomický systém**, ktorý tvoria *prvky* (ekonomiky národných štátov, ich odvetvová, resp. sektorová štruktúra a funkčné znaky), *väzby* (toky medzi prvkami systému v podobe tokov tovarov a služieb, výrobných faktorov, informácií), *vlastností* (v podobe kultúrnych civilizačných, politických, ideologických, inštitucionálnych a sociálnych charakteristík), *štruktúra systému* (skladba jednotlivých prvkov svetovej ekonomiky a súhrn vzťahov medzi nimi – počet prvkov, váha prvkov v systéme, ich hierarchické usporiadanie, odlišnosti, pomery a charakter jednotlivých tokov medzi prvkami systému), *stav systému* (súhrn podmienok a vlastností systému, ktoré môžeme hodnotiť zo statického, resp. dynamického hľadiska), *vonkajšie okolie systému* (zahŕňajúce politické a environmentálne systémy). Dôsledkom vzájomných väzieb systému svetovej ekonomiky sú procesy smerujúce k jeho homogenizácii, reprezentatívnymi teóriami vymedzované ako *procesy ekonomickej globalizácie, internacionalizácie a interdependencie* (vzájomnej závislosti). V súvislosti s tým, že ekonomické aktivity prekonávajú hranice národných štátov, vznikajú svetové trhy, svetová cena a svetové peniaze. Svetová ekonomika na základe týchto procesov dostáva podobu siete, v ktorej zmena prakticky v ktorejkoľvek jej časti môže vyvolať dôsledky na inom, často geograficky vzdialenom mieste. Svetová ekonomika ako systém pritom reaguje na podnety prichádzajúce z jej politického a environmentálneho okolia a zároveň tieto systémy svojim vývojom ovplyvňuje.

Medzinárodné ekonomické vzťahy

Významné miesto v systéme medzinárodných vzťahov zaujímajú medzinárodné ekonomické vzťahy, ktoré v súčasnosti predstavujú dôležitý faktor, v stále väčšej miere ovplyvňujúci všetky oblasti medzinárodného života. Medzi ekonomickými a politickými vzťahmi, realizujúcimi sa v prostredí medzinárodného diania existuje úzka súvislosť a prepojenie, ktoré by sme mohli prirovnať k vzťahu medzi ekonomikou a politikou na úrovni vnútroštátneho vývoja. Často sú to práve medzinárodné ekonomické vzťahy a súvislosti ako aj charakter vývoja a stav jednotlivých oblastí hospodárskeho života, ktoré ovplyvňujú vývoj politických štruktúr a určujú charakter politického diania a smerovania aktivít politických aktérov. Ale platí to aj opačne. Nezriedka totiž politické vzťahy, charakter politického systému a záujmy jednotlivých politických subjektov ovplyvňujú a určujú charakter vývoja hospodárskych štruktúr jednotlivých krajín a samotnú podstatu v nich existujúceho hospodárskeho systému. Medzinárodné politické vzťahy vyjadrujú ekonomické záujmy krajín a ich integračných zoskupení vo svojej špecifickej, skoncentrovanej podobe, využívajúc pritom im vlastné prostriedky a metódy činnosti.

Podstatu medzinárodných ekonomických vzťahov tvoria medzinárodné obchodné vzťahy, t. j. objem výmeny tovarov, služieb, technológií a pod., ktoré predstavujú tie najstaršie vzťahy medzi štátmi. V dávnej minulosti mali formu jednoduchého výmenného vzťahu, ktoré

spočiatku neprekračovali (alebo len v malej miere) hranice štátov. S rozvojom priemyslu, dopravy a zavádzaním nových technológií a inovácií do výrobného procesu, spojených predovšetkým s kapitalistickým systémom voľného trhu sa tieto vzťahy posunuli na svetovú úroveň, čo viedlo k vzniku svetovej ekonomiky a systému medzinárodných ekonomických vzťahov, ktoré podstatným spôsobom zmenili, a aj naďalej menia tvár sveta, vrátane silnejšieho vplyvu týchto vzťahov na charakter a smerovanie medzinárodného politického diania. Samozrejme, v dejinách vývoja medzinárodných vzťahov zaznamenávame aj prípady opačného pôsobenia, kedy existujúci politický systém a politické rozhodnutia podstatným spôsobom menili charakter, smerovanie, rozsah a tempo zmien v rozvoji štátnych a medzinárodných ekonomických ale aj širšie chápaných hospodárskych vzťahov.

Aj napriek úzkemu prepojeniu politických a ekonomických medzinárodných vzťahov, typickou črtou tých posledne menovaných je ich *relatívna samostatnosť a nezávislosť*. Nech sú politické, ideologické, kultúrne, náboženské a iné rozdiely medzi štátmi, resp. medzi skupinami štátov, či blokových zoskupení akokoľvek antagonistické a neprekonateľné, medzinárodné obchodné, finančné a hospodárske aktivity ako aj určitá kooperácia medzi nimi budú (hoci v obmedzenej miere) neustále prítomné. Potvrdením tejto skutočnosti je fakt, že aj v období studenej vojny a blokového rozdelenia sveta na politicky, ideologicky, ekonomicky a sociálne nekonzistentné a nepriateľské tábory sa medzi nimi udržiavali a rozvíjali relatívne široké hospodárske kontakty a ekonomická spolupráca, určovaná skôr politikou výhodnosti a pragmaticky chápanej nevyhnutnosti než politikou ideologicky motivovanej vyhranenosti a nezlučiteľnosti v nich existujúcich politických systémov. Zvlášť v dnešnej dobe globálnej závislosti, vrátane závislosti v oblasti ekonomického a finančného rozvoja, spolupráca a určitá koordinácia postupov a rozhodovania v danej sfére sa pre všetkých aktérov medzinárodného diania stáva životnou nevyhnutnosťou a existenčnou záležitosťou. Rozvoj medzinárodných ekonomických vzťahov je zároveň príslubom do budúcnosti, pretože určitá miera ich nezávislosti a pochopenie objektívnej nevyhnutnosti ich rozvoja sú zárukou, že aj tie najvyhrotenejšie a najkonfliktnejšie, politicky, ideologicky a nábožensky podmienené antagonizmy a záujmy sa nakoniec musia vyriešiť a normalizovať z dôvodu obnovy a nastolenia stabilnejšieho prostredia, nevyhnutného pre rozvoj hospodárskej spolupráce.

Rozvoj medzinárodných ekonomických vzťahov a jeho dôsledky na vývoj ďalších oblastí spoločenského života je charakteristický celým radom protikladných prejavov a tendencií. Prudký rozmach medzinárodnej ekonomickej spolupráce má za následok na jednej strane, zvýšenie obchodnej výmeny, rastu hospodárstva a životnej úrovne obyvateľstva v mnohých krajinách sveta, rozvoj nových technológií a rozšírenie spolupráce na všetky úrovne, resp. oblasti hospodárskeho života. Na strane druhej, viedol k vzniku a prejavom doposiaľ nepoznaných dopadov a rizík, ohrozujúcich samotnú existenciu ľudskej civilizácie. Stačí spomenúť šíriaci sa konzumerizmus, prudký nárast cien surovín a energií, znečisťovanie životného prostredia, klimatické zmeny, nehovoriac o šíriacich sa prejavoch sociálne a politicky motivovaných konfliktov medzi bohatými a chudobnými vrstvami obyvateľstva, medzi bohatými a chudobnými krajinami a regiónmi sveta, medzi záujmami svetovej

verejnosti a záujmami nadnárodných korporácií. S cieľom eliminovať, resp. minimalizovať uvedené negatívne dôsledky ekonomického rozvoja a z neho vyplývajúce nerovnosti a protirečenia prejavujúce sa vo vývoji medzinárodných vzťahov, t. j. s cieľom stabilizácie všetkých oblastí svetového hospodárstva a predchádzania vzniku konfliktov každého druhu boli vytvorené medzinárodné ekonomické, finančné a hospodárske organizácie a inštitúcie (jednotlivé agentúry a inštitúcie OSN, Medzinárodný menový fond, Svetová banka, OECD, EÚ, Európska centrálna banka, Banka pre obnovu a rozvoj a mnohé ďalšie), ktoré v súčasnosti zohrávajú stále dôležitejšiu úlohu v rozvoji globalizujúceho sa hospodárskeho a následne aj politického vývoja.

Medzinárodná deľba práce

Špecificky rozvinutá deľba práce, v rámci ktorej sa v medzinárodnom meradle realizujú vzťahy medzi subjektmi národných ekonomík na báze kooperačných a výmenných aktivít. Prejavuje sa formou medzinárodnej špecializácie a medzinárodnej kooperácie. **Podmienky zapojenia do medzinárodnej deľby práce** zahŕňajú *prírodné podmienky* (geografická poloha, objem a kvalita prírodných zdrojov, demografický vývoj), *historické podmienky* (spoločenský a ekonomický vývoj, tradície, goodwill), *technické podmienky* (kapitál, úroveň technológií a ľudského kapitálu), *ekonomické podmienky* (veľkosť ekonomiky, výkonnosť ekonomiky, resp. stupeň ekonomického rozvoja), *politické podmienky* (politické zriadenie, spôsoby uplatňovania politickej moci). Uvedené predpoklady (okrem politických podmienok) sa transformujú do vybavenosti krajiny výrobnými faktormi (pôdou a prírodnými zdrojmi, prácou a kapitálom). Podľa *teórie komparatívnych výhod* sa národné ekonomiky špecializujú na produkciu s relatívne nižšími výrobnými nákladmi a importujú komodity, ktoré by domáce ekonomické subjekty vyrobili s vyššími výrobnými nákladmi, ako sú náklady dovozu (pozri príklad). Intenzita zapojenia do medzinárodnej deľby práce závisí predovšetkým od dosahovanej úrovne ekonomického rozvoja (s ktorou súvisí štruktúra HDP), od prekážok limitujúcich zahraničný obchod, ako aj od stavu zásob poľnohospodárskych a nerastných surovín. Vyjadrením miery zapojenia ekonomiky do medzinárodnej deľby práce je úroveň otvorenosti ekonomiky, vymedzovaná podielom importu a exportu na HDP. Medzinárodná deľba práce v globálnom meradle ovplyvňuje komoditnú a teritoriálnu štruktúru medzinárodného obchodu. *Medzinárodný obchod* spätne ovplyvňuje ekonomické aktivity na národnej úrovni prostredníctvom svojich *funkcií*: *transformácie štruktúry HDP* jednotlivých krajín, *impulzov ekonomického rastu* v podobe možností efektívneho využívania zdrojov živej a zhmotnenej práce (úspory z rozsahu na báze zahraničného dopytu), ako aj prostredníctvom svojej *parametrickej funkcie* (prostredníctvom medzinárodnej výmeny dochádza k porovnávaniu kvalitatívnych parametrov produkcie a technológií, čo vedie k tlaku na zvyšovanie ich kvality).

Zahranično-obchodná politika

Regulácia teritoriálnej a komoditnej štruktúry exportu a importu tovarov a služieb spolu s koordináciou medzinárodného pohybu výrobných faktorov je záležitosťou vonkajšej hospodárskej politiky štátu. Zahranično-obchodná politika predstavuje súhrn zásad a im zodpovedajúcich nástrojov, ktorými štát môže pôsobiť na stimuláciu, resp. útlm vývojových tendencií zahraničného obchodu krajiny. Podstatou **liberálnej koncepcie zahranično-obchodnej politiky** je minimalizácia regulačných zásahov v oblasti importu a exportu a vytváranie podmienok pre realizáciu a využívanie ekonomických slobôd, akými sú *voľný pohyb tovarov a služieb, voľný pohyb kapitálu, voľný pohyb pracovných síl*. **Protekcionalistické koncepty zahranično-obchodnej politiky** sú založené na zavádzaní opatrení regulujúcich obchodné vzťahy a zvýhodňujúcich domácu produkciu. *Progresívny protekcionalizmus* sa zameriava na zvýhodňovanie domácich výrobcov pred zahraničnou konkurenciou prostredníctvom ciel (daň uvalená na dovážaný tovar) a kvót (kvantitatívne obmedzenia dovozu). Clá a kvóty nie sú jedinými obmedzeniami zahraničného obchodu, importéri môžu byť tiež vystavení napr. byrokratickým postupom a pravidlám. *Degresívny*, resp. *sociálny protekcionalizmus* sa cielene sústreďuje na ochranu útlmových domácich odvetví so zámerom zachovať pracovné miesta v týchto odvetviach. *Agresívny protekcionalizmus* spočíva v proexportne orientovanom nastavení fiškálnych nástrojov, akými sú subvencie k cenám vyvázaných výrobkov, dotácie, daňové úľavy, štátne úverovanie exportu.¹ Protekcionalistické opatrenia sa vo všetkých troch prípadoch môžu uplatňovať buď na základe autonómnych opatrení jednotlivých štátov, alebo na základe medzinárodných dohôd a zmlúv. Dôsledkom pôsobenia protekcionalistickej regulácie v prípade progresívneho a regresívneho protekcionalizmu je zvýšenie cien dovážaných komodít, čím dochádza k prerozdeleniu dôchodkov medzi výrobnými faktormi, zapojenými do výroby v rámci medzinárodnej delby práce. Na domácom trhu toto navýšenie cien importu spôsobuje vznik tzv. spotrebiteľskej straty (obmedzenie spotreby, resp. strata spotrebiteľského prebytku v dôsledku rastu cien) a obmedzuje zahraničnú konkurenciu, čo môže viesť k vzniku domácich monopolov, resp. oligopolov. Z makroekonomického pohľadu vedie aplikácia protekcionalistickej zahranično-obchodnej politiky v prípade nedobrovoľnej nezamestnanosti na domácom trhu práce krátkodobo k rastu zamestnanosti a nominálnych dôchodkov. V situácii ak nezamestnanosť klesne pod prirodzenú mieru nezamestnanosti, vedie takáto politika k inflácii. Vplyv protekcionalistických opatrení na výmenné relácie môže byť kladný i záporný. Nakoľko ich pôsobenie relatívne znižuje ceny domácej produkcie (v porovnaní s relatívne drahším importom), zlepšuje sa z krátkodobého hľadiska saldo bežného účtu platobnej bilancie krajiny. V prípade, že dôjde k odvetným opatreniam v podobe uplatnenia protekcionalistických nástrojov v krajinách, do ktorých smeruje export z danej krajiny, výmenné relácie sa zhoršujú. Dôsledkom zavedenia dovozných kvót je pokles príjmov štátneho rozpočtu z ciel a nepriamych daní. Efekt v podobe čistej monopolnej renty pri ich aplikácii pripadá domácim dovozcom

¹ Pozri heslo Štátny kapitalizmus v učebnici DUDINSKÁ, I. a kol. (2018). Politologické penzum - 2. doplnené vydanie. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

alebo zahraničným firmám, ktoré dostanú povolenie k dovozu. V hospodárskych dejinách je možné sledovať dlhodobú tendenciu k postupnej liberalizácii medzinárodného obchodu, vyjadrenú v mnohých medzištátnych a medzinárodných zmluvách a dohodách. V tomto ohľade najvýznamnejšou medzinárodnou organizáciou, predstavujúcou inštitucionálny rámec týchto procesov je *WTO – Svetová obchodná organizácia*, do agendy ktorej spadá zastrešovanie pravidiel pre riadenie medzinárodného obchodu, regulácia služieb a práv k duševnému vlastníctvu, ako aj rokovania a riešenie obchodných sporov medzi členskými štátmi.